D.A.V PUBLIC SCHOOL, KURUKSHETRA

ASSIGENMENT - SANSKRIT

CLASS : VI

Name of student ____________________ Roll No. _________________________

★ सन्धि जोड़कर तथा अलग करके लिखिए:-

1. यदि + अपि =	2. नदी + आकृतिः =
3. नदी + अत्र =	4. नदी + आगमः =
5. इति + उवाच =	6. इति + आदि =
7. वारि + ओघः =	7. सरस्वती + औत्सुक्यम् =
9. मधु + अस्ति =	10. चमू + आदेशः =
11. अनु + एषणम् =	12. सिन्धु + ओघः =
13. धेनु + ऐक्यम् =	14. वधू + ओष्ठः =
15. साधु + ऋषिः =	16. सु + आहा =
17. सु + आगतम् =	18. धातृ + अंशः =
19. मातृ + अंशः =	20. भ्रातृ + एकता =
21. पितृ + एषणम् =	22. पितृ +ओदशः =
23. लृ + आकृतिः =	24. महती + एषणा =
25. प्रति + आकृतिः =	26. प्रति + एकम् =
27. प्रत्युपकार : =	28. मुन्यैक्यम् =
29. गुर्वादेशः =	30. मध्वरि : =
31. अन्वयः =	32 रिप्वीशः =
33. साध्विति =	34. वध्वागमनम् =
35. गच्छत्वेक : =	36. रिप्विच्छा =
37. वध्वाशयः =	38. वध्वाज्ञा=
39. मात्राधिकारः =	40. पित्रोष्ठ =
41. लोष्ठः =	42. लाकारः =

43. मात्रिच्छा =
44. देव्यृद्धिः =
45. पृथ्व्यूर्ध्वम् =
46. भान्वोः =
47. करोत्विदम् =
48. सख्यौदार्यम् =
49. गोदावर्योघिः =
50. सुध्युपास्यः =

उत्तराणि

1) यद्यपि	2) नद्याकृतिः	3) नद्यत्र	4) नद्यागमः
5) इत्युवाच	6) इत्यादि	7) वार्योघः	8) सरस्वत्यौत्सुक्यम्
9) मध्वस्ति	10) चम्वादेशः	11) अन्वेषणम्	12) सिन्ध्वोघः
13) धेन्वैक्यम्	14) वध्वोष्ठः	15) साध्वृषिः	16) स्वाहा
17) स्वागतम्	18) धात्रंशः	19) मात्रंशः	20) भ्रात्रेकता
21) पित्रेषणम्	22) पित्रादेशः	23) लाकृतिः	24) महत्येषणा
25) प्रत्येकम्	26) प्रति + उपकार	27) मुनि + ऐक्यम्	28) इति + औदार्यम्
29) गुरु + आदेश	30) मधु + अरिः	31) अनु +अयः	32) रिपु + ईशः
33) साधु + इति	34) वधू + आगमनम्	35) गच्छतु + एकः	36) रिपु + इच्छा
37) वधू + आशयः	38) वधू + आज्ञा	39) मातृ + अधिकारः	40) पितृ + ओष्ठः
41) लृ + ओष्ठः	42) लृ + आकारः	43) मातृ + इच्छा	44) देवी + ऋद्धिः
45) पृथ्वी + ऊर्ध्वम्	46) भानु + ओः	47) करोतु +इदम्	48) सखी + औदार्यम्
49) गोदावरी + ओघः	50) सुधी + उपास्यः		

अव्ययाः

कथम्

1) कच्छपः .... चलति ?

2) सीता .... नृत्यति ?

3) भवान् .... असि ?

4) लता, गीता च .... पठतः ?

5) गजाः .... चलन्ति ?

एव

1) सः .... चौरः अस्ति।

2) लता .... मम मित्रम् अस्ति।

3) श्यामः .... दुर्व्यवहारं करोति।

4) हे ईश्वर ! त्वम् .... मम रक्षकः।

5) रमा दुग्धं .... पिबति।

कुतः

1) त्वम् .... आगच्छति ?

2) छात्राः .... आगच्छन्ति ?

3) प्रणवः .... आगच्छत् ?

4) पुष्पैः विना उपवनस्य शोभा .... ?

5) सिंहः .... आगच्छति ?

अपि

1) लता .... आपणं गमिष्यति।

2) रामः .... व्याकरणं पठति।

3) सीता .... लतया सह क्रीडति।

4) रामा .... श्लोकाः स्मरणं करोति।

5) गीता .... श्वः लतया सह ग्रामं गामिष्यति।

अद्य

1) .... सोमवासरः अस्ति।

2) .... वृष्टिः भविष्यति।

3) .... अहम् कुरुक्षेत्रनगरे गमिष्यामि।

4) .... मम संस्कृतस्य परीक्षा अस्ति।

5) .... लतायाः जन्मदिवसः अस्ति।

श्वः

1) .... रविवासरः भविष्यति।

2) अहम् .... दिल्लीनगरे गमिष्यामि।

3) .... अहम् विद्यालये गमिष्यामि।

4) .... मम संस्कृतस्य परीक्षा भविष्यति।

5) .... मम मित्रं आपणं गमिष्यति।

ह्यः

1) .... बृहस्पतिवासरः आसीत्।

2) .... अत्यधिक वृष्टिः अभवत्।

3) .... तव गृहे कः आगतः?

4) .... अहम् ग्रामं अगच्छम्।

5) .... लता संस्कृतस्य श्लोकाः अस्मरत्।

प्रातः

1) अहम् प्रतिदिनं .... स्नानं करोमि।

2) .... उत्थाय अहम् भ्रमणार्थं गच्छामि।

3) .... उत्थाय अहम् दण्तधावनम् करोमि।

4) अहम् प्रतिदिनम् .... ईश्वरं भजामि।

5) .... अहम् विद्यालयं गच्छामि।

सायम्

1) अहम् .... फलानाम् रसम् पिबामि।

2) अहम् .... क्रीडामि।

3) लता .... धावति, खेलति च।

4) अहम् .... पठामि, लिखामि च।

5) मोहनः .... आपणं गमिष्याति।

तर्हि

1) यदि कस्यचित् जनस्य अशुभं चिन्तयति .... सा मानसिकी हिंसा भवति।

2) यदि कठोरभाषणेन कमपि दुखितं करोति, ... सा वाचिकी हिंसा भवति।

3) यदि कस्यापि जीवनस्य हननं करोति .... सा कायिकी हिंसा भवति।

4) यदि मेघा: सन्ति .... वृष्टिं अवश्यमेव भविष्यति।

5) यदि स: व्यायामं करिष्यति .... स: हृष्ट पुष्ट: भविष्यति।

अहर्निशम्

1) स: .... पूजां अर्चना च करोति।

2) लता .... स्व मातु: आज्ञा पालनं करोति।

3) गीता .... पठति।

4) अनुज: .... क्रीडति।

5) श्याम: सोहन: च .... व्यायामं कुरुत:।

अधुना

1) स: .... पठति।

2) लता गीता च .... क्रीडत:।

3) मनु .... भोजनं खादति।

4) इच्छा .... ईश्वरं भजति।

5) रमेश: .... विद्यालये पठति।

उपपदविभक्ति

कारण व विभक्ति लिखिए:-

रुच्	कारण	विभक्ति

1) <u>देवेभ्य:</u> भक्ति: रोचते। रुच् .... चतुर्थी

2) तस्मै <u>बालकाय</u> मिष्ठान्नं रोचते। रुच् .... चतुर्थी

3) अधुना <u>बालिकायै</u> नृत्यम् रोचते । रुच् .... चतुर्थी

4) तस्मै <u>छात्रायै</u> पठनम् रोचते। रुच् .... चतुर्थी

5) सम्भवतः अद्य मह्यम् मोदकम् न रोचते।

नमः

	विभक्ति	कारण
1) देवेभ्यः नमः।	चतुर्थी	नमः
2) ईश्वराय नमः।	चतुर्थी	नमः
3) पितृभ्याम् नमः।	चतुर्थी	नमः
4) अहं कथयामि – वरुण देवाय नमः।	चतुर्थी	नमः
5) शिवाय नमः।	चतुर्थी	नमः।

विश्वस्

	विभक्ति	कारण
1) माता पुत्रे विश्वसिति।	सप्तमी	विश्वस्
2) रामः सीतायाम् विश्वसिति।	सप्तमी	विश्वस्
3) अध्यापकः शिष्ये विश्वसिति।	सप्तमी	विश्वस्
4) अध्यापिका छात्रायाम् विश्वसिति।	सप्तमी	विश्वस्
5) आचार्यः छात्रेषु विश्वसिति।	सप्तमी	विश्वस्

दा (यच्छ)

	विभक्ति	कारण
1) धनिकः द्ररिद्राय धनं यच्छति।	चतुर्थी......................	दा (यच्छ)
2) माता पुत्राय दुग्धं ददाति।	चतुर्थी......................	दा
3) पिता बालिकायै पुस्तकानि ददाति।	चतुर्थी	दा
4) सीता गीतायै रामायणस्य पुस्तकं यच्छति।	चतुर्थी	दा (यच्छ)
5) नृपः साधवे अन्नं यच्छति।	चतुर्थी	दा (यच्छ)

बहिः

	विभक्ति	कारण
1) विडालः गृहात् बहिः तिष्ठाति।	पञ्चमी	बहिः
2) भल्लूकः पेटिकायाः बहिः निर्गच्छति।	पञ्चमी	बहिः
3) रामः गृहात् बहिः क्रीडति।	पञ्चमी	बहिः
4) सीता कक्षायाः बहिः गच्छति।	पञ्चमी	बहिः
5) ग्रामात् बहिः एका सरिता वहति।	पञ्चमी	बहिः

स्निह्

	विभक्ति	कारण
1) माता पुत्रे स्निह्यति।	सप्तमी	स्निह्
2) अध्यापिका छात्रायाम् स्निह्यति।	सप्तमी	स्निह्
3) सीता रामे स्निह्यति।	सप्तमी	स्निह्
4) अनुजः मातरि स्निह्यति।	सप्तमी	स्निह्
5) भक्तः साधौ स्निह्यति।	सप्तमी	स्निह्

शब्द–रूपाणि :– मुनि

⋆ निर्देशानुसार उत्तर दीजिए:–

1) मुनि शब्द की प्रथमा विभक्ति का (द्विवचन)

2) मुनि शब्द की तृतीया विभक्ति का (बहुवचन)

3) मुनि शब्द की चतुर्थी विभक्ति का (एकवचन)

4) मुनि शब्द की षष्ठी विभक्ति का (बहुवचन)

उत्तराणि :– 1. मुनी 2. मुनये 3. मुनिभिः 4. मुनीनाम्

⋆ रिक्त स्थान भरें:–

1) मुनिम्	....	मुनीन्।
2)	....	मुनिभिः।
3) मुनेः	....	मुनिभ्यः।

4) .... मुन्योः मुनिषु।

उत्तराणि :- 1. मुनी 2. मुनिना, मुनिभ्याम् 3. मुनिभ्याम् 4. मुनौ

★ उचित विकल्प चुनकर लिखिए:-

1) .... मुनी मुनयः

क) मुनौ ख) मुनिः ग) मुनिषु

2) .... मुनिभ्याम् मुनिभ्यः

क) मुनये ख) मुन्योः ग) मुनिम्

3) मुनिम् .... मुनीन्

क) मुनी ख) मुन्योः ग) मुनौ

4) मुनेः मुन्योः ....

क) मुनीनाम् ख) मुनिषु ग) मुनिभ्यः

उत्तराणि :- 1. मुनिः 2. मुनये 3. मुनी 4. मुनीनाम्

नदी

निर्देशानुसार उत्तर दें :-

1) नदी शब्द की प्रथमा वि. का (द्विवचन)

2) नदी शब्द की द्वितीया वि. का (बहुवचन)

3) नदी शब्द की चतुर्थी वि. का (एकवचन)

4) नदी शब्द की पञ्चमी वि. का (द्विवचन)

उत्तराणि :- 1. नद्यौ 2. नदीः 3. नद्यै 4. नदीभ्याम्

★ रिक्त स्थान भरें :-

1) .... नदीभ्याम् नदीभिः

2) नद्याः नद्योः ....

3) .... नद्योः नदीषु

4) .... हे नद्यौ ! हे नद्यः !

उत्तराणि :- 1. नद्या 2. नदीनाम् 3. नद्याम् 4. हे नदि !

उचित विकल्प चुन कर भरें–

1. ……………	नदीभ्याम्	नदीभ्य:
क) नद्या:	ख) नद्यो:	ग) नद्याम्
2. नद्या:	नदीभ्याम्	……………
क) नदीम्	ख) नदी:	ग) नदीभि:
3. नदीम्	नद्यौ	……………
क) नद्यै	ख) नदी:	ग) नद्य:
4. ……………	नदीभ्याम्	नदीभ्य:
क) नद्यो:	ख) नद्यै	ग) नद्याम्

उत्तराणि :– 1. नद्या: 2. नदीभ्य: 3. नदी: 4. नद्यै

राम

★ निर्देशानुसार उत्तर दें।

1. राम शब्द का प्रथमा वि. का (बहुवचन)
2. राम शब्द का तृतीया वि. का (बहुवचन)
3. राम शब्द का पञ्चमी वि. का (एकवचन)
4. राम शब्द का सप्तमी वि. का (बहुवचन)

उत्तराणि :– 1. रामा: 2. रामै: 3. रामात् 4. रामेषु

★ रिक्त स्थान भरें:–

1. ……………	रामयो:	रामाणाम्
2. ……………	हे रामौ !	हे रमा: !
3. ……………	रामाभ्याम्	रामै:
4. रामम्	रामौ	……………

उत्तराणि :– 1. रामस्य 2. हे राम ! 3. रामेण 4. रामान्

★ उचित विकल्प चुनकर भरें:-

1. रामः	....	रामाः
क) रामम्	ख) रामौ	ग) रामात्
2.	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
क) रामाय	ख) रामेषु	ग) रामैः
3. रामस्य	रामयोः	....
क) रामेषु	ख) रामे	ग) रामाणाम्
4.	रामयोः	रामेषु
क) रामाय	ख) रामे	ग) रामात्

उत्तराणि:- 1. रामौ 2. रामाय 3. रामाणाम् 4. रामे

साधु

★ निर्देशानुसार उत्तर दें:-

1. साधु शब्द की द्वितीया वि. का (बहुवचन)
2. साधु शब्द की चतुर्थी वि. का (एकवचन)
3. साधु शब्द की प्रथमा वि. का (द्विवचन)
4. साधु शब्द की सप्तमी वि. का (बहुवचन)

उत्तराणि :- 1. साधून् 2. साधवे 3. साधू 4. साधुषु

★ रिक्तस्थान भरें:-

1.	साधुभ्याम्	साधुभ्यः
2.	साध्वोः	साधूनाम्
3. हे साधो!	हे साधू!	....
4.	साधुभ्याम्	साधुभिः

उत्तराणि :- 1. साधोः, साधवे 2. साधोः 3. हे साधवः। 4. साधवे

★ उचित विकल्प चुन कर भरें:-

1.	साधौ	साध्वो:	....
	क) साधुषु	ख) साधुभ्य:	ग) साधो:
2.	साधुम्	साधू	....
	क) साधव:	ख) साधुभि:	ग) साधून्
3.	साधु:	साधू	....
	क) साधव:	ख) साधुम्	ग) साधुभ्य:
4.	....	हे साधू !	हे साधव: !
	क) हे साधो !	ख) साधूनाम्	ग) साधो:

उत्तराणि :- 1. साधुषु 2. साधून् 3. साधव: 4. हे साधो !

युष्मद्

★ निर्देशानुसार उत्तर दीजिए :-

1. युष्मद् शब्द की द्वितीया वि. का (बहुवचन)
2. युष्मद् शब्द की षष्ठी वि. का (द्विवचन)
3. युष्मद् शब्द की चतुर्थी वि. का (द्विवचन)
4. युष्मद शब्द की सप्तमी वि. का (एकवचन)

उत्तराणि :- 1. युष्मान् 2. युवाभ्याम् 3. युवयो: 4. त्वयि

★ निम्नलिखित रिक्त स्थान भरिए:-

1.	त्वया	युवाभ्याम्	....
2.	त्वम्	युवाम्	....
3.	....	युवाभ्याम्	युष्मत्
4.	त्वयि	युवयो:	....

उत्तराणि:- 1. युष्माभि: 2. यूयम् 3. त्वत् 4. युष्मासु

★ उचित विकल्प चुनकर भरें :-

1.	....	युवाम्	युष्मान्
	क) त्वया	ख) त्वाम्	ग) त्वम्
2.	....	युवाभ्याम्	युष्मभ्यम्
	क) तव	ख) तुभ्यम्	ग) त्वयि
3.	तव	युवयोः	....
	क) युष्माकम्	ख) युष्मासु	ग) युष्मत्
4.	....	युवाभ्याम्	युष्माभिः
	क) त्वया	ख) युवयोः	ग) तव

उत्तराणिः- 1. त्वाम् 2. तुभ्यम् 3. युष्माकम् 4. त्वया

लता

★ निर्देशानुसार उत्तर दें:-

1. लता शब्द की द्वितीया वि. का (एकवचन)
2. लता शब्द की तृतीया वि. का (द्विवचन)
3. लता शब्द की पञ्चमी वि. का (बहुवचन)
4. लता शब्द की षष्ठी वि. का (द्विवचन)

उत्तराणि :- 1. लताम् 2. लताभ्याम् 3. लताभ्यः 4. लतयोः

★ रिक्त स्थान भरें:-

1.	....	लते	लताः
2.	....	लताभ्याम्	लताभ्यः
3.	लतायाम्	लतयोः	....
4.	....	हे लते!	हे लताः।

उत्तराणि :- 1. लता 2.लतायाः/लतायै 3. लतासु 4. हे लते।

★ उचित विकल्प चुनकर भरें :-

1. लताया: लतयो: ....

क) लतानाम् ख) लतायाम् ग) लतासु

2. .... लते लता:

क) लता ख) लताम् ग) लतायै

3. हे लते ! हे लते ! ....

क) हे लता: । ख) लताया: ग) लतया

4. .... लताभ्याम् लताभि:

क) लतया ख) लतायै ग) लताया:

उत्तराणि :- 1. लतानाम् 2. लता 3. हे लता: ! 4. लतया

फल

★ निर्देशानुसार उत्तर दें :-

1. फल शब्द की द्वितीय वि. का (बहुवचन)
2. फल शब्द की तृतीया वि. का (एकवचन)
3. फल शब्छ की पञ्चमी वि. का (द्विवचन)
4. फल शब्द की सप्तमी वि. का (बहुवचन)

उत्तराणि :- 1. फलानि 2. फलेन 3. फलाभ्याम् 4. फलेषु

★ रिक्तस्थान भरिए :-

1. .... फले फलानि
2. .... फलाभ्याम् फलेभ्य:
3. फलस्य फलयो: ....
4. हे फल ! .... हे फलानि !

उत्तराणि :- 1. फलम् 2. फलात्, फलाय 3. फलानाम् 4. हे फले ।

★ उचित विकल्प चुनकर भरें :-

1.	फलयो:	फलानाम्
क) फले	ख) फलाय	ग) फलस्य
2. फले	फलयो:	....
क) फलै:	ख) फलेभ्य:	ग) फलेषु
3.	फलाभ्याम्	फलै:
क) फलेन	ख) फलात्	ग) फलस्य
4. फलम्	....	फलानि
क) फले	ख) फलानाम्	ग) फलेन

उत्तराणि :- 1. फलस्य 2. फलेषु 3. फलेन 4. फले

संख्या

<u>एक:, द्वि, त्रि, चत्वार:</u>

1. एकदा मम गृहे .... (2) बालकौ अगच्छताम्। (द्वौ)
2. रामस्य पार्श्वे .... (3) पुस्तकानि सन्ति। (त्रीणि)
3. वयम् ह्य: .... (1) चलचित्रम् अपश्याम। (एकम्)
4. मम उपवने .... (4) आम्रवृक्षा: सन्ति। (चत्वार:)
5. मासे .... (2) पक्षौ भवत: शुक्लपक्ष: कृष्ण पक्ष: च। (द्वौ)
6. कालिदासस्य .... (3) नाटकानि सन्ति। (त्रीणि)
7. मम .... (2) नेत्रे स्त:। (द्वे)
8. .... (3) सरिता: ग्रामात् बहि: वहन्ति। (तिस्र:)
9. .... (4) अध्यापका: बालकेश्य: ज्ञानं यच्छन्ति। (चत्वार:)
10. ग्रामे .... (3) मूर्खा: आसन्। (त्रय:)
11. ग्रामे .... (3) बालका: वसन्ति। (त्रय:)
12. देवालये .... (4) ब्राह्मणा: आसन्। (चत्वार:)
13. वायुयाने .... (4) जना: सन्ति। (चत्वार:)

14. एकः एकः च .... (2) भवतः। (द्वौ)

15. .... (4) खगाः कुत्र उत्पतन्ति। (चत्वार)

16. वेदाः .... (4) सन्ति। (चत्वारः)

17. सप्ताहे .... (1) रविवासरः भवति। (एकः)

18. मम कक्षायाम् .... (3) गायिकाः सन्ति। (तिस्रः)

19. गृहे .... (1) लता शोभते। (एका)

20. नरस्य .... (2) हस्तौ भवतः। (द्वौ)

संख्या :– 51 से 100

1. .... (52) नायिकाः नृत्यन्ति। (द्विपञ्चाशत् / द्वा)

2. वृक्षात् .... (86) पत्राणि पतन्ति। (षडशीतिः)

3. .... (96) कदलीफलानि तत्र सन्ति। (षण्णवतिः / षट् नवतिः)

4. वाटिकायाम् .... (74) महिलाः भ्रमन्ति। (चतुः सप्ततिः)

5. क्रीडाक्षेत्रे .... (65) छात्राः क्रीडन्ति। (पञ्चषष्टिः)

6. अस्मांक कक्षायाम् .... (50) छात्राः सन्ति। (पंचाशत्)

7. मया .... (60) ग्रन्थाः लिखिताः सन्ति। (षष्टिः)

8. अस्मिन् ग्रन्थे .... (76) अध्यायाः सन्ति। (षट्सप्ततिः)

9. मया अष्टमकक्षायां .... (90) प्रतिशत् अंकाः प्राप्ताः। (नवतिः)

10. कौरवाः .... (100) आसन्। (शतम्)

11. .... (80) अश्वाः धावन्ति। (अशीतिः)

12. .... (93) गजाः शनैः शनैः चलन्ति। (त्रिणवतिः / त्रि नवतिः)

13. वने .... (94) सिंहाः अवसन्। (चतुर्णवतिः / चतुः नवतिः)

14. उद्याने .... (58) आम्रवृक्षाः सन्ति। (अष्टपंचाशत्)

15. .... (59) महिलाः आपणात् आगच्छन्ति। (नवपञ्चाशत्)

16. एकस्मिन् वृक्षे ....(63) वानराः अवसन्। (त्रिषष्टिः)

17. .... (69) महिलाः कूपात् जलम् आनयन्ति। (नवषष्टिः)

18. सः .... (79) ग्रन्थाः पठति। (नवसप्ततिः)

19. विद्यालये .... (89) कन्याः अपठन्। (नवाशीतिः)

20. .... (99) खगाः आकाशे उत्पतन्ति। (नवनवतिः)

21. अस्मिन् गृहे .... (95) सदस्याः सन्ति। (पञ्चनवतिः)

22. तडागे .... (72) मीनाः सन्ति। (द्वि / द्वासप्ततिः)

धातु-रूप

परस्मैपदिन : - धाव्, पा, दृश्, गम्, भू, अस्, खाद्, नम्, चल

* उचित धातु रूप द्वारा रिक्त स्थान भरें:-

1. अश्वाः ....। (धाव्-लृट्) धाविष्यन्ति
2. जनाः जलम् ....। (पा-लृट्) पिबन्ति
3. विनीता सन्ध्या च तत्र ....। (गम्-लङ्) अगच्छताम्
4. ह्यः विद्यालये अवकाशः ....। (अस् - लङ्) अभवत्
5. त्वं विजयी .... । (भू-लोट्) भव
6. अहम् श्वः दिल्लीनगरे ....। (गम्-लृट) गमिष्यामि
7. ताः सर्वान् ध्यानेन ....। (दृश् - लृट्) द्रक्ष्यन्ति
8. युवाम् तत्र मा ....। (दृश् - लोट्) पश्यतम्
9. ते चलचित्रं ....। (दृश्-लङ्) अपश्यन्
10. छात्राः क्रीडाक्षेत्रे .... (धाव्-लट्) धावन्ति
11. वृक्षे अनेकाः वानराः .... (अस्-लट्)सन्ति
12. छात्राः आम्रफलानि .... (खाद् - लङ्) अखादन्
13. वयम् ईश्वरं .... (नम्-लृट्) नंस्यामः
14. गजाः शनैः शनैः .... (चल्-लट्) चलन्ति
15. हरिणाः वने .... (धाव् - लङ्) अधावन्
16. वयम् गंगाजलं .... (पा-लङ्) अपिबाम
17. यूयम् श्यामपट्टे .... (दृश् - विधि.) पश्येत

18. त्वम् फलानाम् रसं .... (पा–विधि.) <u>पिबे:</u>

19. भक्ता: देवम् .... (नम्–विधि.) <u>नमेयु:</u>

20. स: नायक: .... (अस्–लङ्) <u>असीत्</u>

21. त्वम् तत्र एव .... (चल–लोट्) <u>चल</u>

22. अद्य विद्यालये किम् .... (भू–लङ्) <u>अभवत्</u>

23. त्वम् किम् .... (दृशृ – लङ्) <u>अपश्य:</u>

24. युवाम् तत्र मा .... (गम् – लोट्) <u>गच्छतम्</u>

25. यूयम् सर्वे अरण्यं .... (गम् – विधि) <u>गच्छेत</u>

26. युवाम् कुत्र .... (धाव्–लट्) <u>धावथ:</u>

27. वयम् जन्तुशालाम् .... (दृश्–लङ्) <u>अपश्याम</u>

28. वयम् विद्यालयं गत्वा गुरुन् .... (नम्–लङ्) <u>नमाम:</u>

29. कीर्ति: श्व: भ्रात्रा सह चेन्नईनगरम् .... (गम् – लृट्) गमिष्यति

30. वयम् मातृभूमिम् .... (नम् – विधि.) <u>नमेम</u>

31. भारते कोऽपि शिक्षाविहीन: न .... (अस् – विधि.) <u>भवेयु:</u>

32. शिशु: दुग्धं .... (पा – लृट्) <u>पास्यति</u>

33. त्वम् आज्ञाकारी .... (भू – लोट्) <u>भव</u>

34. श्व: बृहस्पतिवासर: .... (भू – लृट्) <u>भविष्यति</u>

35. वृद्धजनाम् शनै: शनै: .... (चल् – विधि.) चलेयु:

आत्मनेपादिन:– <u>सेव् व लभ्</u>

1. अहम् पितरम् .... (सेव् – लृट्) <u>सेविष्ये</u>

2. राम: श्याम:' च पितरौ .... (सेव् – लट्) <u>सेवेते</u>

3. नवयुगलम् जीवने सर्वं सुखं .... (लभ्–लङ्) <u>लभेताम्</u>

4. शिष्या: गुरुम् .... (सेव् – लट्) <u>सेवन्ते</u>

5. तौ पुरस्कारान् .... (लभ् – लृट्) <u>लप्स्येते</u>

6. सेवका: स्वामिनं .... (सेव्–लट्) <u>सेवन्ते</u>

7. कमला ह्यः पितुः पत्रम् .... (लभ् – लङ्) अलभत्

8. श्रद्धावान् ज्ञानं .... (लभ्–लट्) लभते

9. वीरः शौर्येण मानम् .... (लभ् – लङ्) अलभत्

10. ये परिश्रमं कुर्वन्ति ते सफलतां .... (लभ – लट्) लभन्ते

11. सेवकाः .... (सेव्–लट्) सेवन्ते

12. सा धनम् .... (लभ् – लट्) लभते

13. तौ गुरुम् .... (सेव्–लृट) सेविष्येते

14. चन्द्रमाः प्रकाशं .... (लभ् – लट्) लभते

15. ये छात्राः श्रमेण पठन्ति ते एव साफल्यं .... (लभ् – लट्) लभन्ते।

★ **अनुच्छेद लेखन –**

आत्म परिचय

1. मम नाम .... अस्ति।

2. मम मातुः नाम श्रीमती .... अस्ति।

3. मम पितुः नाम श्रीमान् .... अस्ति।

4. अहम् दश वर्षीयः अस्मि।

मम प्राचार्या

1. मम प्राचार्यायाः नाम श्रीमती गीतिका जसूजा महोदया अस्ति।

2. सा बहु कर्मठा कर्तव्य परायणा च अस्ति।

3. सा मृदुभाषिणी सरल हृदया च अस्ति।

4. सा छात्रेभ्यः अति स्नेहं करोति।

5. मम प्राचार्या मम आदर्शा अस्ति।

★ **गद्यांश / पदांश**

1. पठित गद्यांश को पढ़कर प्रश्नों के उत्तर दो –

मित्र हरिण ! त्वम् कुत्र असि ? त्राहि माम् त्राहि माम्। काकः हरिणम् पश्यति। सः तस्य समीपं गच्छति। सः हरिणं पृच्छति–मित्र ! इदम् कथम अभवत् ? एकः व्याधः माम् अबद्धत्। तिष्ठ ! अहम् तव सहायतायर्थम् मित्राणि

आनयामि। मित्र ! शीघ्रम् कुरु। काक: आगच्छति। कच्छप: मूषक: च तं पृच्छत :- मित्र ! कुत्र अस्ति अस्माकम् मित्रम् ? मित्रे ! एक व्याध: अस्माकम् मित्रम् स्वजालेन अबद्धत्। अधुना किम् भविष्यति ? चिन्तां मा कुरु। अहम् (मूषक:) जालम् कर्तिष्यामि। किन्तु अहम् तत्र कथम् गमिष्यामि। अहम् त्वम् (मूषकम्) स्वपृष्ठे नेष्यामि।

क) एकपदेन उत्तरत –

1) काक: कम् पश्यति ?

2) क: हरिणं अबद्धत् ?

ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत –

1) मूषक: किम् कर्तिष्यति ?

2) मूषकं स्वपृष्ठे क: नेष्यति ?

ग) निर्देशानुसारम् उत्तरत –

1) 'अभवत्' इसमें धातु एवं लकार बताएं

2) 'अधुना किम् भविष्यति ? इसमें से अव्यय पद बताएं।

2. पद्यांश को पढ़कर प्रश्नों के उत्तर दें–

सत्यं वदन्ति मधुरं च सदा वदन्ति
ये अप्रियं किमपि नासत्यं वदन्ति।
ते सज्जना: सहृदया: च परोपकारिण:
श्रेष्ठा: जना: परहिताय सुखम् त्यजन्ति।।

क) एकपदेन उतरत –

1) सज्जना: कीदृशा: भवन्ति।

क) परोपकारिण: ख) भक्ता: ग) सुन्दरा:

2) सज्जना: किम् वदन्ति ?

क) अप्रियम् ख) कठोरम् ग) सत्यम्

ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत –

1) श्रेष्ठा: जना: किं कुर्वन्ति ?

2) के परोपकाराय सुखं त्यजन्ति ?

ग) निर्देशानुसारम् उत्तरत –

1) 'वदन्ति' इसमें कौन सा लकार है ?

2) 'सत्यं' इसमें कौन सी विभक्ति है ?

भाग–क (अपठित गद्यांश)

3. गद्यांश को पढ़कर प्रश्नों के उत्तर दें।

एकदा वने एक: सिंह: वृक्षस्य छायायां सुप्त: आसीत्। तदा एक: मूषक: विलाद् बहि: आगच्छत्। स: सुप्तस्य सिंहस्य उपरि अकूर्दत्। सिंह: निद्राम् अत्यजत्। स: क्रोधेन् मूषकम् अगृहणात्। मूषक: भयात् सिंहम् अवदत् – भो सिंहराज! मां मुञ्च। अहं कदाचित् तव सहायतां करिष्यामि। सिंह अहसत् अवदत् च त्वं क्षुद्र: जीव: असि। मम किं सहायतां करिष्यसि तथापि त्वां मुञ्चामि। इति कथयित्वा सिंह: मूषकम् अमुञ्चत्।

क) एकपदेन उत्तरत –

1) क: वृक्षस्य छायायां सुप्त: आसीत् ?

2) स: कस्य उपरि अकुर्दत् ?

ख) पूर्ण वाक्येन उत्तरत –

1) सिंह: मूषकं किम् अवदत् ?

2) भयात् क: सिहंम् अवदत् ?

ग) निर्देशानुसारम् उत्तरत –

1) 'क्रोधेन' इसमें कौन सी विभक्ति एवं वचन हैं ?

2) 'अहसत्' इसमें कौन सी धातु एवं लकार है ?

कक्षा - षष्ठी
बाल व्याकरण (प्रथम सत्र) SA1

★ **सन्धि अथवा सन्धि विच्छेद कीजिए - (दीर्घ सन्धि)**

1. परम + अर्थः = परमार्थः
2. च + अपि = चापि
3. उत्तम + अङ्गम् = उत्तमाङ्गम्
4. च + अस्ति = चास्ति
5. का + अपि = कापि
6. कार्यालयः = कार्य + आलयः
7. देवालयः = देव + आलयः
8. हिमालय = हिम + आलयः
9. रत्नाकरः = रत्न + आकरः
10. प्रधान + आचार्यः = प्रधानाचार्यः
11. सचिव + आलयः = सचिवालयः
12. विद्या + अर्थी = विद्यार्थी
13. तथा + अपि = तथापि
14. तदा + अपि = तदापि
15. शिक्षार्थी = शिक्षा + अर्थी
16. दयानन्दः = दया + आनन्दः
17. विद्यालयः = विद्या + आलयः
18. सुधाकरः = सुधा + आकरः
19. महा + आशयः = महाशयः
20. गिरि + इन्द्रः = गिरीन्द्रः
21. अति + इव = अतीव
22. रवि + इन्द्रः = रवीन्द्र
23. कवि+ इन्द्रः = कवीन्द्रः
24. मुनीशः = मुनि + ईशः
25. कपीशः = कपि + ईशः
26. परीक्षा = परि + ईक्षा
27. मही + इन्द्रः = महीन्द्रः
28. लक्ष्मी + ईशः = लक्ष्मीशः
29. रजनी + ईशः = रजनीशः
30. नदी + ईशः = नदीशः
31. भानु + उदय = भानूदयः
32. गुरु + उपदेशः = गुरूपदेशः
33. सु + उक्तिः = सूक्तिः
34. सिन्धु + ऊर्मिः = सिन्धूर्मि
35. वधूत्सव = वधू + उत्सवः
36. लघूर्मि = लघू + ऊर्मिः
37. भूर्ध्वम् = भू + ऊर्ध्वम्
38. वधूक्ति = वधू + उक्ति
39. मातृ + ऋणम् = मातृणम्
40. पितृणम् = पितृ+ऋणम्

अव्यय

(यत्र-तत्र)

1. .... कृष्णः .... जयः।
2. .... परिश्रमः .... सफलता।
3. .... गमिष्यसि .... माम् प्राप्स्यसि।
4. .... रामः .... सीता।
5. .... कृष्णः .... अर्जुनः।

(कुत्र)

1. सः .... गच्छति ?
2. त्वम् .... पठसि ?
3. भवान् .... गायति ?
4. यूयम् .... भ्रमिष्यथ ?
5. रामः .... गमिष्यति ?

सर्वत्र

1. ईश्वरः .... अस्ति।
2. सः .... गच्छति।
3. उद्याने .... पुष्पाणि सन्ति।
4. साधुः .... भ्रमति।
5. .... मा गच्छ।

अन्यत्र

1. त्वम् .... गच्छ।
2. सः .... पठति।
3. ताः .... नृत्यन्ति।
4. वयम् .... न गमिष्यामः।
5. अहम् .... गमिष्यामि।

यदा-तदा

1. .... रामः वदति .... मोहनः शृणोति।
2. .... परिश्रमम् करिष्यसि .... सफलतां प्राप्स्यसि।
3. .... आम्राणि भविष्यन्ति ....कोकिलाः कूजयिष्यन्ति।
4. .... सः आगमिष्यति .... चलिष्यामः।
5. .... मोहनः आगमिष्यति .... वयम् भोजनं करिष्यामः।

(एकदा)

1. .... एकः नृपः आसीत्।
2. .... वने सिंहः अगर्जत्।
3. .... त्रयः पुरुषाः अगच्छन्।
4. .... अहम् वनम् अगच्छम्।
5. .... सः अत्र आगच्छत्।

सर्वदा

1. सः .... सत्यम् वदति।
2. .... सत्यम् वक्तव्यम्।
3. .... सत्कार्यम् कर्तव्यम्।
4. .... परिश्रमम् कुरु।
5. .... ईश्वरम् स्मरत।

सदा

1. सः .... सत्यम् वदति।
2. .... पाठम् स्मेरत्।
3. अहम् .... पठामि।
4. सः .... ईश्वरं स्मरति।

च

1. रामः लक्ष्मणः .... गच्छतः।
2. पाण्डवाः कौरवाः .... युद्धम् कुर्वन्ति।
3. रामः रविः .... क्रीडतः।
4. रामः श्यामः .... पठतः।
5. लता सीता गीता .... आपणं गमिष्यन्ति।

कारक

कर्ता कारक – प्रथमा विभक्ति

★ क्रिया के करने वाले को कर्ता कहते हैं। इसमें प्रथमा विभक्ति का प्रयोग होता है। इसका चिह्न 'ने' है।

1. देवः पठति।
2. प्रतिभा खादति।
3. बालकौ गच्छतः।
4. त्वम् लिखसि।
5. वयम् पठामः।

कर्म कारक – द्वितीया विभक्ति

★ क्रिया के व्यापार का प्रभाव जिस वस्तु या मनुष्य आदि पर पड़ता है वह वाक्य में कर्म कारक कहलाता है। कर्मकारक का चिह्न 'को' है।

1. कपिलः पुस्तकम् पठति।
2. अहम् वेदान् पठिष्यामि।
3. त्वम् गृहम् कदा गच्छसि?
4. पाचकः भोजनम् पचति।
5. यूयम् जलम् पिबथ।

करण कारक – तृतीया विभक्ति

★ जिसकी सहायता से कार्य पूरा किया जाता है। वह करण कारक कहलाता है। करण कारक का चिह्न 'से के द्वारा' होता है।

1. बालकः कन्दुकेन क्रीडति।
2. नराः नेत्राभ्याम् पश्यन्ति।
3. यूयम् रथेन गच्छथ।
4. वयम् हस्ताभ्याम् कार्यम् कुर्मः।
5. त्वम् मया सह गच्छसि।

उपपद विभक्तियाँ

द्वितीया विभक्ति – उभयतः, अमितः, परितः, विना, प्रति

तृतीया विभक्ति – धिक्, अलम्, सह

1. उभयतः – दोनों ओर

★ नगरम् उभयतः जलम् अस्ति।

कारण – उभयतः

वि. – द्वितीया

2. अभितः – चारों ओर

★ ग्रामम् अभितः क्षेत्राणि सन्ति।
कारण – अभितः
विभक्ति – द्वितीया

★ नगरम् अभितः जलम् अस्ति।
कारण – अभितः
विभक्ति – द्वितीया

★ विद्यालयं अभितः वृक्षाः सन्ति।
कारण – अभितः
विभक्ति – द्वितीया

★ ग्रामम् अभितः मार्गः सन्ति।
कारण – अभितः
विभक्ति – द्वितीया

3. विना = बगैर

★ रामम्, रामेण, रामात्, विना सीता न गमिष्यति।
कारण – विना
विभक्ति – द्वितीया, तृतीया, पंचमी

★ अहम् त्वाम्, त्वया, त्वत् विना न गमिष्यामि।
कारण – विना
विभक्ति – द्वितीया, तृतीया, पंचमी

★ पुत्र जनकम्, जनकेन, जनकात् विना न गच्छति।
कारण – विना
विभक्ति – द्वितीया, तृतीया, पंचमी

★ सुता मातरम्, मात्रा, मातुः विना गृहे न प्रसीदति।
कारण – विना
विभक्ति – द्वितीया, तृतीया, पंचमी

★ रामम्, रामेण, रामात् विना सीता दुखिता अभवत्।
कारण – विना
विभक्ति – द्वितीया, तृतीया, पंचमी

4. धिक् = धिक्कारना

★ धिक् <u>दुष्टान्</u> ।	कारण = धिक्	विभक्ति द्वितीया
★ धिक् <u>मूर्खान्</u>।	कारण = धिक्	विभक्ति द्वितीया
★ धिक् <u>ईश्वर निन्दकम्</u>	कारण = धिक्	विभक्ति द्वितीया
★ धिक् <u>देशद्रोहिणम्</u>	कारण = धिक्	विभक्ति द्वितीया
★ धिक् <u>स्वार्थिनम्</u>	कारण = धिक्	विभक्ति द्वितीया

5. प्रति = की ओर

★ वृद्धः <u>उद्यानम्</u> प्रति गच्छति।	कारण = प्रति	विभक्ति द्वितीया

★ छात्रः विद्यालयम् प्रति गच्छति। कारण = प्रति विभक्ति द्वितीया
★ बालकः गृहम् प्रति गच्छति। कारण = प्रति विभक्ति द्वितीया
★ कृषकः क्षेत्रम् प्रति गच्छति। कारण = प्रति विभक्ति द्वितीया
★ सेवकाः नृपम् प्रति गच्छन्ति। कारण = प्रति विभक्ति द्वितीया

6. **अलम्** = बन्द करना (रोकना)
★ अलम् हसितेन। कारण = अलम् विभक्ति तृतीया
★ अलम् रोदनेन। कारण = अलम् विभक्ति तृतीया
★ अलम् कोलाहलेन कारण = अलम् विभक्ति तृतीया
★ अलम् अतिवर्णनेन कारण = अलम् विभक्ति तृतीया
★ अलम् क्रन्दनेन। कारण = अलम् विभक्ति तृतीया

7. **सह** = के साथ
★ सीता रामेण सह गच्छति। कारण = सह विभक्ति तृतीया
★ बालकः मात्रा सह गच्छति। कारण = सह विभक्ति तृतीया
★ मनुष्यः नेत्राभ्याम् सह पश्यति। कारण = सह विभक्ति तृतीया
★ नरः पादाभ्याम् सह चलति। कारण = सह विभक्ति तृतीया
★ रामः कन्दुकेन सह क्रीडति। कारण = सह विभक्ति तृतीया

शब्द रूप

राम, लता, फल, युष्मद्, तत्, किम्, एतद्, एक

अस्मद्

★ निर्देशानुसार उत्तर दें –

1. अस्मद् शब्द रूप द्वितीया विभक्ति बहुवचन = ...
2. अस्मद् शब्द रूप चतुर्थी विभक्ति एकवचन = ...
3. अस्मद् शब्द रूप पञ्चमी विभक्ति बहुवचन = ...
4. अस्मद् शब्द रूप सप्तमी विभक्ति एकवचन = ...

उत्तराणि :– 1. अस्मान् 2. मह्यम् 3. अस्मत् 4. मयि

★ **रिक्त स्थान भरें** –

1.	अहम्	आवाम्	....
2.	....	आवाभ्याम्	अस्माभिः
3.	मम	आवयोः	....
4.	मत्	आवाभ्याम्	....

उत्तराणि –1. वयम् 2. मया 3. अस्माकम् 4. अस्मत्

★ **उचित विकल्प चुनकर लिखो–**

1.	....	आवाम्	अस्मान्
	क) मम	ख) माम्	ग) अस्मत्
2.	मह्यम्	आवाभ्याम्	....
	क) अस्मभ्यम्	ख) अस्मान्	ग) अस्माभिः

3. मम	....	अस्माकम्
क) माम्	ख) वयम्	ग) आवायो:
4. मयि	आवयो:	....
क) मह्यम्	ख) अस्मासु	ग) अस्मान्

तत् (पुल्लिंग)

★ **निर्देशानुसार उत्तर दें –**

1. तत् पुल्लिग द्वितीया विभक्ति द्विवचन = ...
2. तत् पुल्लिग तृतीया विभक्ति एकवचन = ...
3. तत् पुल्लिग पंचमी विभक्ति बहुवचन = ...
4. तत् पुल्लिग सप्तमी विभक्ति एकवचन = ...

1) तौ 2) तेन 3) तेभ्य: 4) तस्मिन्

★ **रिक्त स्थान भरें –**

1. स:	तौ	....
2. तेन	....	तै:
3.	ताभ्याम्	तेभ्य:
4. तस्य	तयो:	....

उत्तराणि :– 1. ते 2. ताभ्याम् 3. तस्मै, तस्मात् 4. तेषाम्

★ **उचित विकल्प चुनकर लिखो–**

1. तम्	तौ	....
क) तान्	ख) तेन	ग)स:
2.	ताभ्याम्	तेभ्य:
क) तेन	ख) तस्मै, तस्मात्	ग) तम्
3. तस्य	....	तेषाम्
क) तम्	ख) तौ	ग) तयो:
4. तस्मिन्	तयो:	....
क) तेषु	ख) तस्य	ग) तम्

निर्देशानुसार उत्तर दें :–

तत् (नपुंसकलिंग)

1. तत् नुपं. प्रथमा विभक्ति द्विवचन = ...
2. तत् नुपं. तृतीया विभक्ति बहुवचन = ...
3. तत् नुपं. पंचमी विभक्ति एकवचन = ...
4. तत् नुपं. षष्ठी विभक्ति बहुवचन = ...

उत्तराणि :– 1) ते 2) तै: 3) तस्मात् 4) तेषाम्

रिक्त स्थान भरें

1. तत्	ते	....

2.	ताभ्याम्	तेभ्यः
3. तस्य	तयोः	....
4.	तयोः	तेषु

उत्तराणि :- 1) तानि 2) तस्मै, तस्मात् 3) तेषाम् 4) तस्मिन्

★ **सही विकल्प चुनकर लिखो –**

1.	ताभ्याम्	तैः
क) तम्	ख) तेन	ग) तान
2. तस्य	तयोः	....
क) तेषाम्	ख) तेन	ग) तैः
3. तस्मै	....	तेभ्यः
क) ताभिः	ख) तेभ्यः	ग) ताभ्याम्
4. ताम्	....	ताः
क) ते	ख) तया	ग) ताभिः

राम

★ **निर्देशानुसार उत्तर दें।**

1. राम शब्द का प्रथमा विभक्ति का (बहुवचन)
2. राम शब्द का तृतीया विभक्ति का (बहुवचन)
3. राम शब्द का पञ्चमी विभक्ति का (एकवचन)
4. राम शब्द का सप्तमी विभक्ति का (बहुवचन)

उत्तराणि :- 1. रामाः 2. रामैः 3. रामात् 4. रामेषु

★ **रिक्त स्थान भरें :-**

1.	रामयोः	रामाणाम्
2.	हे रामौ!	हे रामाः!
3.	रामाभ्याम्	रामैः
4. रामम्	रामौ	....

उत्तराणि :- 1. रामस्य 2. हे राम! 3. रामेण 4. रामान्

★ **उचित विकल्प चुनकर भरें :-**

1. रामः	....	रामाः
क) रामम्	ख) रामौ	ग) रामात्
2.	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
क) रामाय	ख) रामेषु	ग) रामैः
3. रामस्य	रामयोः	....
क) रामेषु	ख) रामे	ग) रामाणाम्
4.	रामयोः	रामेषु
क) रामाय	ख) रामे	ग) रामात्

उत्तराणि: – 1. रामौ 2. रामाय, रामात् 3. रामाणाम् 4. रामे

फल

★ **निर्देशानुसार उत्तर दें:-**

1. फल शब्द की द्वितीया विभक्ति का (बहुवचन)
2. फल शब्द की तृतीया विभक्ति का (एकवचन)
3. फल शब्द की पञ्चमी विभक्ति का (द्विवचन)
4. फल शब्द की सप्तमी विभक्ति का (बहुवचन)

उत्तराणि :- 1. फलानि 2. फलेन 3. फलाभ्याम् 4. फलेषु

★ **रिक्त स्थान भरिए :-**

1.	....	फले	फलानि
2.	....	फलाभ्याम्	फलेभ्य:
3.	फलस्य	फलयो:	....
4.	हे फल !	....	हे फलानि !

उत्तराणि :- 1. फलम् 2. फलात्, फलाय 3. फलानाम् 4. हे फले।

★ **उचित विकल्प चुनकर लिखो-**

1.	फलेन	....	फलै:
	क) फलम्	ख) फले	ग) फलाभ्याम्
2.	फलम्	फले	....
	क) फलेन	ख) फलानि	ग) फलाय
3.	....	फलयो:	फलानाम्
	क) फलम्	ख) फलात्	ग) फलस्य
4.	फले	फलयो:	....
	क) फलेषु	ख) फलम्	ग) फलात्

लता

★ **निर्देशानुसार उत्तर दें:-**

1. लता शब्द की द्वितीया विभक्ति का (एकवचन)
2. लता शब्द की तृतीया विभक्ति का (द्विवचन)
3. लता शब्द की पञ्चमी विभक्ति का (बहुवचन)
4. लता शब्द की षष्ठी विभक्ति का (द्विवचन)

उत्तराणि :- 1. लताम् 2. लताभ्याम् 3. लताभ्य: 4. लतयो:

★ **रिक्त स्थान भरें:-**

1.	....	लते	लता:
2.	....	लताभ्याम्	लताभ्य:
3.	लतायाम्	लतयो:	....
4.	....	हे लते !	हे लता:।

उत्तराणि :- 1. लता 2. लताया: /लतायै 3. लतासु 4. हे लते

★ **उचित विकल्प चुनकर भरें :-**

1. लताया: लतयो: ....
   क) लतानाम् ख) लते ग) लतासु
2. .... लते लता:
   क) लता ख) लताम् ग) लतायै
3. हे लते ! हे लते! ....
   क) हे लता:। ख) लताया: लतया
4. .... लताभ्याम् लताभि:
   क) लतया ख) लतायै ग) लताया:

उत्तराणि :- 1. लतानाम् 2. लता 3. हे लता: ! 4. लतया

किम् (पुल्लिंग)

★ **निर्देशानुसार उत्तर दें -**

1. किम् पु. प्रथमा विभक्ति एकवचन = ...
2. किम् पु. चतुर्थी विभक्ति एकवचन = ...
3. किम् पु. सप्तमी विभक्ति एकवचन = ...
4. किम् पु. पंचमी विभक्ति बहुवचन = ...

उत्तराणि :- 1. क: 2. कस्मै 3. कस्मिन् 4. केभ्य:

★ **रिक्तस्थान भरें :-**

1. क: .... के
2. .... काभ्याम् कै:
3. .... काभ्याम् केभ्य:
4. कस्मिन् कयो: ....

उत्तराणि :- 1. कौ 2. केन 3. कस्मै, कस्मात् 4. केषु

★ **सही विकल्प चनुकर लिखो-**

1. क: कौ ....
   क) के ख) कम् ग) कस्मै
2. केन काभ्याम् ....
   क) किम् ख) कै: ग) कम्
3. .... कयो: केषाम्
   क) कस्मै ख) कस्मात् ग) कस्य
4. कस्मिन् .... केषु
   क) कयो: ख) कम् ग) केन

किम् (नपुंसकलिंग)

★ **निर्देशानुसार उत्तर दें-**

1. किम् नपुं. प्रथमा विभक्ति द्विवचन = ...
2. किम् नुपं. तृतीया विभक्ति बहुवचन = ...

3. किम् नपुं. पंचमी विभक्ति एकवचन = ...
4. किम् नपुं. सप्तमी विभक्ति एकवचन = ...

उत्तराणि :–1. के 2. कैः 3. कस्मात् 4. कस्मिन्

★ **रिक्त स्थान भरें –**

1. किम्	के	....
2.	काभ्याम्	केभ्यः
3. कस्य	कयोः	....
4. कस्मिन्	....	केषु

उत्तराणि :– 1. कानि 2. कस्मै, कस्मात् 3. केषाम् 4. कयोः

★ **सही विकल्प चुनकर लिखो –**

1.	काभ्याम्	कैः
क) कम्	ख) केन	ग) कान्
2. कस्य	कयोः	....
क) केषाम्	ख) कस्मै	ग) कम्
3. किम्	....	कानि
क) कम्	ख) कौ	ग) के
4. कस्मिन्	कयोः	....
क) केषु	कम्	केन

किम् (स्त्रीलिंग)

★ **निर्देशानुसार उत्तर दें–**

1. किम् स्त्री. द्वितीया विभक्ति एकवचन = ...
2. किम् स्त्री. चतुर्थी विभक्ति बहुवचन = ...
3. किम् स्त्री. षष्ठी विभक्ति एकवचन = ...
4. किम् स्त्री. सप्तमी विभक्ति बहुवचन = ...

उत्तराणि – 1. काम् 2. काभ्यः 3. कस्याः 4. कासु

★ **रिक्त स्थान भरो–**

1. का	के	....
2.	काभ्याम्	काभिः
3. कस्याः	कयोः	....
4. कस्याम्	कयोः	....

उत्तराणि – 1. काः 2. कया 3. कासाम् 4. कासु

★ **सही विकल्प चुनकर लिखो–**

1. का	के	....
1) काः	2) कम्	3) केन
2. कया	काभ्याम्	....
1) कस्यै	2) काभिः	3) काम्

3. .... कयोः कासाम्

1) कस्यै 2. काम् 3. कस्याः

4. कस्याम् कयोः ....

1) कासु 2) केन 3) कस्मै

एतद् (पु.)

★ **निर्देशानुसार उत्तर दें–**

1. एतद् पु. प्रथमा विभक्ति बहुवचन = ...
2. एतद् पु. चतुर्थी विभक्ति एकवचन = ...
3. एतद् पु. षष्ठी विभक्ति द्विवचन = ...
4. एतद् पु. सप्तमी विभक्ति बहुवचन = ...

उत्तराणि – 1. एते 2. एतस्मै 3. एतयोः 4. एतेषु

★ रिक्त स्थान भरें–

1. एतम् .... एतान्
2. एतेन एताभ्याम् ....
3. .... एताभ्याम् एतेभ्यः
4. .... एतयोः एतेषु

उत्तराणि – 1. एतौ 2. एतैः 3. एतस्मै, एतस्मात् 4. एतस्मिन्

★ **सही विकल्प चुनकर लिखो–**

1. .... एतौ एते

1) एतम् 2) एषः 3) एतेन

2. एतेन .... एतैः

1) एतस्य 2) एतयोः 3) एताभ्याम्

3. .... एतयोः एतेषाम्

1) एतत् 2) एतस्य 3) एतम्

4. एतस्मिन् एतयोः ....

1) एतेषु 2) एतम् 3) एतैः

एतत् (नपुंसकलिंग)

★ **निर्देशानुसार उत्तर दें–**

1. एतत् नपुं. द्वितीया विभक्ति बहुवचन = ...
2. एतत् नपुं. चतुर्थी विभक्ति बहुवचन = ...
3. एतत् नपुं. षष्ठी विभक्ति द्विवचन = ...
4. एतत् नपुं. सप्तमी विभक्ति एकवचन = ...

उत्तराणि :– 1. एतानि 2. एतेभ्यः 3. एतयोः 4. एतस्मिन्

★ **रिक्तस्थान भरो** –

1. एतत् .... एतानि
2. .... एताभ्याम् एतैः

3.	एतस्य	एतयोः	....
4.	एतस्मिन्	....	एतेषु

उत्तराणि :- 1. एते 2. एतेन 3. एतेषाम् 4. एतयोः

★ **सही विकल्प चुनकर लिखोः-**

1. .... एताभ्याम् एतेभ्यः
   1) एतम् 2) एतस्मै 3) एतस्य
2. एतत् एते ....
   1) एतानि 2) एतेन 3) एतस्मै
3. .... एतयोः एतेषु
   1) एतत् 2) एतैः 3) एतस्मिन्
4. एतेन .... एतैः
   1) एताभ्याम् 2) एतेभ्यः 3) एताभिः

एतत् (स्त्रीलिंग)

★ **निर्देशानुसार उत्तर दें -**

1. एतत् स्त्री. तृतीया विभक्ति एकवचन = ...
2. एतत् स्त्री. चतुर्थी विभक्ति बहुवचन = ...
3. एतत् स्त्री. षष्ठी विभक्ति द्विवचन = ...
4. एतत् स्त्री. सप्तमी विभक्ति एकवचन = ...

उत्तराणि :- 1. एतया 2. एताभ्यः 3. एतयोः 4. एतस्याम्

★ **रिक्तस्थान भरो :-**

1.	....	एते	एताः
2.	एतया	एताभ्याम्	....
3.	....	एतयोः	एतासाम्
4.	एतस्याम्	एतयोः	....

उत्तराणि - 1. एताम् 2. एताभिः 3. एतस्याः 4. एतासु

★ **सही विकल्प चुनकर लिखो-**

1. एताम् .... एताः
   1) <u>एते</u> 2) एतैः 3) एतेन
2. एतस्यै एताभ्याम् ....
   1) एतम् 2) <u>एताभ्यः</u> 3) एताम्
3. एतस्याः एतयोः ....
   1) एतासाम् 2) एतस्याः 3) एतया
4. एतस्याम् .... एतासु
   1) एताम् 2) एतस्यै 3) एतयोः

धातुरूप

दृश्, पठ्, भू, नम्, गम्

1. वयम् दृश्यानि .... (दृश्, लृट् लकार) <u>द्रक्ष्यामः</u>
2. बालकाः पाठम् .... (पठ्, लृट् लकार) <u>पठिष्यन्ति</u>
3. युवाम् ईश्वरं .... (नम्, लोट् लकार) <u>नमतम्</u>
4. अहम् विद्यालयम् .... (गम् लङ्ग) <u>अगच्छम्</u>
5. त्वम् विजयी .... (भू, लोट) <u>भव</u>
6. आवाम् गृहे .... (भू, लङ्ग) <u>अभवाव</u>
7. यूयम् पाठम् .... (पठ्, लङ्ग) <u>अपठत</u>
8. वृक्षे अनेकाः छात्राः .... (भू, लट्) <u>भवन्ति</u>
9. बालकौ पाठान् .... (पठ्, लृट्) <u>पठिष्यतः</u>
10. ते देवम् .... (नम्, लृट्) <u>नंस्यन्ति</u>
11. आवाम् पाठशालाम् .... (गम्, लोट) <u>गच्छाव</u>
12. सः दृश्यानि .... (दृश, लट्) <u>पश्यति</u>
13. वयम् गृहम् .... (गम्, लृट्) <u>गमिष्यामः</u>
14. युवाम् गृहे .... (भू, लङ्ग) <u>अभवतम्</u>
15. अहम् देवम् .... (नम्, लोट्) <u>नमानि</u>
16. सेवकाः स्वामिनम् .... (नम्, लोट्) <u>नमन्तु</u>
17. युवाम् पाठम् .... (पठ्, लङ्ग) <u>अपठतम्</u>
18. त्वम् चलचित्रम् .... (दृश, लृट्) <u>द्रक्ष्यसि</u>
19. श्वः रविवासरः .... (भू, लृट्) <u>भविष्यति</u>
20. यूयम् प्रभवे .... (नम् लृट्) <u>नमथ</u>
21. हरिणाः वने शनैः-शनैः .... (गम्, लङ्ग) <u>अगच्छन्</u>
22. ताः सर्वान् पाठम् .... (पढ्, लृट्) <u>पठन्ति</u>
23. यूयम् ग्रामम् .... (गम्, लङ्ग) <u>अगच्छत</u>
24. आवाम् अरण्यं .... (गम्, लृट्) <u>गमिष्यावः</u>
25. त्वम् आज्ञाकारी .... (भू, लोट्) <u>भव</u>
26. तौ किम् .... (दृश्, लृट्) <u>द्रक्ष्यतः</u>
27. यूयम् श्यामपट्टे .... (दृश्, लङ्ग) <u>अपश्यत</u>
28. वयम् गुरुन् .... (नम्, लट्) <u>नमामः</u>
29. ह्यः विद्यालये किम् .... (भू, लङ्ग) <u>अभवत्</u>
30. ते चलचित्रं .... (दृश्, लोट्) पश्यताम्, <u>पश्यन्तु</u>
31. कोऽपि शिक्षाविहीनः न .... (भू, लृट्) <u>भविष्यति</u>
32. अहम् ईश्वरं .... (नम्, लोट्) <u>नमानि</u>
33. त्वम् दृश्यानि .... (दृश्, लङ्ग) <u>पश्यसि</u>
34. बालकाः पाठान् .... (पठ्, लट्) <u>पठन्ति</u>

एक शब्द रूप (पु., स्त्री., नपुं.)

★ **निर्देशानुसार उत्तर दें-**

1. एक पु. द्वितीया विभक्ति = ... (एकम्)
2. एक पु. प्रथमा विभक्ति = ... (एक:)
3. एक पु. तृतीया विभक्ति = ... (एकेन)
4. एक पु. पंचमी विभक्ति = ... (एकस्मात्)
5. एक पु. सप्तमी विभक्ति = ... (एकस्मिन्)
6. एक नपुंसकलिंग चतुर्थी विभक्ति = ... (एकस्मै)
7. एक नपुंसकलिंग द्वितीया विभक्ति = ... (एकम्)
8. एक नुपुंसकलिंग प्रथमा विभक्ति = ... (एकम्)
9. एक स्त्री. द्वितीया विभक्ति = ... (एकाम्)
10. एक स्त्री. चतुर्थी विभक्ति = ... (एकस्यै)
11. एक स्त्री. तृतीया विभक्ति = ... (एकया)
12. एक स्त्री. षष्ठी विभक्ति = ... (एकस्या:)
13. एक स्त्री. सप्तमी विभक्ति = ... (एकस्याम्)
14. एक स्त्री. प्रथमा विभक्ति = ... (एका)
15. एक स्त्री. पंचमी विभक्ति = ...(एकस्या:)

★ **सही विकल्प चुनकर लिखो -**

1. एक पु. तृतीया विभक्ति = ...
   क) एकम्   ख) <u>एकेन</u>   ग) एका
2. एक पु. पंचमी विभक्ति = ...
   क) <u>एकस्मात्</u>   ख) एकस्य   ग) एकस्मिन्
3. एक पु. षष्ठी विभक्ति = ...
   क) एकम्   ख) एकस्मै   ग) <u>एकस्य</u>
4. एक नपु. सप्तमी विभक्ति = ...
   क)एकम्   ख) <u>एकस्मिन्</u>   ग)एकस्य
5. एक नुप. चतुर्थी विभक्ति = ...
   क) <u>एकस्मै</u>   ख) एकाम्   ग) एका
6. एक स्त्री. द्वितीया विभक्ति = ...
   क) एका   ख) एकया   ग) <u>एकाम्</u>
7. एक स्त्री. चतुर्थी विभक्ति = ...
   क) <u>एकस्यै</u>   ख) एकाम्   ग) एक:
8. एक स्त्री. सप्तमी विभक्ति = ...
   क) एकस्या:   ख) <u>एकस्याम्</u>   ग) एकया

संख्या

1 से 50

1. वृक्षात् .... (10) पत्राणि पतन्ति। (दश)
2. क्रीडाक्षेत्रे .... (16) बालका: क्रीडन्ति। (षोडश)
3. अस्माकम् कक्षायाम् .... (38) छात्रा: सन्ति। (अष्टात्रिंशत्)
4. उद्याने .... (7) आम्रवृक्षा: सन्ति। (सप्त)
5. मम गृहे .... (12) छात्रा: पठनाय आगच्छन्ति। (द्वादश)
6. .... (20) अश्वा: तीव्रं धावन्ति। (विंशति:)
7. .... (14) महिला: कूपात् जलम् आनयन्ति। (चतुर्दश)
8. .... (25) नायिका: नृत्यन्ति। (पञ्चविंशति:)
9. .... (36) कदलीफलानि तत्र सन्ति। (षड्त्रिंशत्)
10. वाटिकायाम् .... (13) महिला: विचरन्ति। (त्रयोदश)
11. एकस्मिन् वृक्षे .... (6) वानरा: अवसन्। (षड्)
12. वने .... (40) सिंहा: आसन्। (चत्वारिंशत्)
13. अस्मिन् ग्रन्थे .... (45) अध्याया: सन्ति। (पंचचत्वारिंशत्)
14. .... (42) महिला: आपणात् आगच्छन्ति। (द्विचत्वारिंशत्)
15. तडागे .... (30) मीना: सन्ति। (त्रिंशत्)
16. विद्यालये .... (33) छात्रा: पठन्ति। (त्रय: त्रिंशत्)
17. अस्मिन् गृहे .... (18) सदस्या: सन्ति। (अष्टादश)
18. उपवने .... (4) बालिका: भ्रमन्ति। (चतस्र:)
19. रेलयानेन .... (3) छात्रा: आगच्छन्ति। (तिस्र:)
20. .... (2) बालिके परस्परम् वार्तालापम् कुरुत:। (द्वे)

वृद्धि: सन्धि:

1. अद्यैव = अद्य + एव
2. बालैका = बाला + एका
3. मतैक्यम् = मत + ऐक्यम्
4. कृष्णैक्यम् = कृष्णा + ऐक्यम्
5. एकैक: = एक + एक:
6. रमैश्वर्यम् = रमा + ऐश्वर्यम्
7. जलौघ: = जल + ओघ:
8. विद्यौज: = विद्या + ओज:
9. रूपौदार्यम् = रूप + औदार्यम्
10. विद्यौत्सुक्यम् = विद्या + ओत्सुक्यम्
11. उपार्च्छति = उप + ऋच्छति
12. प्रार्च्छति = प्र + ऋच्छति
13. यथैव = यथा + एव

14. सदैव = सदा + एव
15. तथैव = तथा + एव
16. सैव = सा + एव
17. एकैकशः = एक + एकशः
18. ममौघः = मम + ओघः
19. बिम्बौष्ठ = बिम्ब + ओष्ठः
20. अधरौष्ठ = अधर + ओष्ठः
21. ममैकता = मम + एकता
22. तवैक्यम् = तव + एक्यम्
23. गुणौघः = गुण + ओघः
24. जनैकता = जन + एकता
25. शीलौदार्यम् = शील + ओदार्यम्

शब्द-रूपाणि :- मुनि

★ निर्दशानुसार उत्तर दीजिए :-

1. मति शब्द की प्रथमा विभक्ति का (द्विवचन)
2. मुनि शब्द की तृतीया विभक्ति का (बहुवचन)
3. मुनि शब्द की चतुर्थी विभक्ति का (एकवचन)
4. मुनि शब्द की षष्ठी विभक्ति का (बहुवचन)

उत्तराणि :- 1. मुनी 2. मुनिभिः 3. मुनये 4. मुनीनाम्

★ रिक्त स्थान भरें :-

1. मुनिम्	....	मुनीन्।
2.	....	मुनिभिः।
3. मुनेः	....	मुनिभ्यः।
4.	मुन्योः	मुनिषु।

उत्तराणि :- 1. मुनी 2. मुनिना, मुनिभ्याम् 3. मुनिभ्याम् 4. मुनौ

★ **उचित विकल्प चुनकर लिखिए :-**

1.	मुनी	मुनयः
क) मुनौ	ख) मुनिः	ग) मुनिषु
2.	मुनिभ्याम्	मुनिभ्यः
क) मुनये	ख) मुन्योः	ग) मुनिम्
3. मुनिम्	....	मुनीन्
क) मुनी	ख) मुन्योः	ग) मुनौ
4. मुनेः	मुन्योः	....
क) मुनीनाम्	ख) मुनिषु	ग) मुनिभ्यः

उत्तराणि :- 1. मुनिः 2. मुनये, मुनेः 3. मुनी 4. मुनीनाम्

1. .... (52) नायिका: नृत्यन्ति। (द्विपञ्चाशत् / द्वा
2. वृक्षात् .... (86) पत्राणि पतन्ति। (षडशीतिः)
3. .... (96) कदलीफलानि तत्र सन्ति। (षण्णवतिः / षट् नवतिः)
4. वाटिकायाम् .... (74) महिला: भ्रमन्ति। (चतु: सप्ततिः)
5. क्रीडाक्षेत्रे .... (65) छात्रा: क्रीडन्ति। (पञ्चषष्टिः)
6. अस्मांक कक्षायाम् .... (50) छात्रा: सन्ति। (पंचाशत्)
7. मया .... (60) ग्रन्था: लिखिता: सन्ति। (षष्टिः)
8. अस्मिन् ग्रन्थे .... (76) अध्याया: सन्ति। (षट्सप्ततिः)
9. मया अष्टमकक्षायां .... (90) प्रतिशत् अंका: प्राप्ता:। (नवतिः)
10. कौरवा: .... (100) आसन्। (शतम्)
11. .... (80) अश्वा: धावन्ति। (अशीतिः)
12. .... (93) गजा: शनै: शनै: चलन्ति। (त्रिणवतिः / त्रि नवतिः)
13. वने .... (94) सिंहा: अवसन्। (चतुर्णवतिः / चतु: नवतिः)
14. उद्याने .... (58) आम्रवृक्षा: सन्ति। (अष्टपंचाशत्)
15. .... (59) महिला: आपणात् आगच्छन्ति। (नवपञ्चाशत्)
16. एकस्मिन् वृक्षे ....(63) वानरा: अवसन्। (त्रिषष्टिः)
17. .... (69) महिला: कूपात् जलम् आनयन्ति। (नवषष्टिः)
18. स: .... (79) ग्रन्था: पठति। (नवसप्ततिः)
19. विद्यालये .... (89) कन्या: अपठन्। (नवाशीतिः)
20. .... (99) खगा: आकाशे उत्पतन्ति। (नवनवतिः)
21. अस्मिन् गृहे .... (95) सदस्या: सन्ति। (पञ्चनवतिः)
22. तडागे .... (72) मीना: सन्ति। (द्वि / द्वासप्ततिः)

धातु–रूप

परस्मैपदिन : – धाव्, पा, दृश्, गम्, भू, अस्, खाद्, नम्, चल्

* उचित धातु रूप द्वारा रिक्त स्थान भरें:–

1. अश्वा: ....। (धाव्–लृट्) <u>धाविष्यन्ति</u>
2. जना: जलम् ....। (पा–लृट्) पिबन्ति
3. विनीता सन्ध्या च तत्र ....। (गम्–लङ्) <u>अगच्छताम्</u>
4. ह्य: विद्यालये अवकाश: ....। (अस् – लङ्) <u>अभवत्</u>
5. त्वं विजयी .... । (भू–लोट्) <u>भव</u>
6. अहम् श्व: दिल्लीनगरे ....। (गम्–लृट) <u>गमिष्यामि</u>
7. ता: सर्वान् ध्यानेन ....। (दृश् – लृट्) <u>द्रक्ष्यन्ति</u>

8. युवाम् तत्र मा .... । (दृश् – लोट्) <u>पश्यतम्</u>
9. ते चलचित्रं .... । (दृश्–लङ्) <u>अपश्यन्</u>
10. छात्राः क्रीडाक्षेत्रे .... (धाव्–लट्) <u>धावन्ति</u>
11. वृक्षे अनेकाः वानराः .... (अस्–लट्)<u>सन्ति</u>
12. छात्राः आम्रफलानि .... (खाद् – लङ्) <u>अखादन्</u>
13. वयम् ईश्वरं .... (नम्–लृट्) <u>नंस्यामः</u>
14. गजाः शनैः शनैः .... (चल्–लट्) <u>चलन्ति</u>
15. हरिणाः वने .... (धाव् – लङ्) <u>अधावन्</u>
16. वयम् गंगाजलं .... (पा–लङ्) <u>अपिबाम</u>
17. यूयम् श्यामपट्टे .... (दृश् – विधि.) <u>पश्येत</u>
18. त्वम् फलानाम् रसं .... (पा–विधि.) <u>पिबेः</u>
19. भक्ताः देवम् .... (नम्–विधि.) <u>नमेयुः</u>
20. सः नायकः .... (अस्–लङ्) <u>असीत्</u>
21. त्वम् तत्र एव .... (चल–लोट्) <u>चल</u>
22. अद्य विद्यालये किम् .... (भू–लङ्) <u>अभवत्</u>
23. त्वम् किम् .... (दृशृ – लङ्) <u>अपश्यः</u>
24. युवाम् तत्र मा .... (गम् – लोट्) <u>गच्छतम्</u>
25. यूयम् सर्वे अरण्यं .... (गम् – विधि)<u>गच्छेत</u>
26. युवाम् कुत्र .... (धाव्–लट्) <u>धावथः</u>
27. वयम् जन्तुशालाम् .... (दृश्–लङ्) <u>अपश्याम</u>
28. वयम् विद्यालयं गत्वा गुरुन् .... (नम्–लङ्) <u>नमामः</u>
29. कीर्तिः श्वः भ्रात्रा सह चेन्नईनगरम् .... (गम् – लृट्) गमिष्यति
30. वयम् मातृभूमिं .... (नम् – विधि.) <u>नमेम</u>
31. भारते कोऽपि शिक्षाविहीनः न .... (अस् – विधि.) <u>भवेयुः</u>
32. शिशुः दुग्धं .... (पा – लृट्) <u>पास्यति</u>
33. त्वम् आज्ञाकारी .... (भू – लोट्) <u>भव</u>
34. श्वः बृहस्पतिवासरः .... (भू – लृट्) <u>भविष्यति</u>
35. वृद्धजनाम् शनैः शनैः .... (चल् – विधि.) चलेयुः

आत्मनेपादिनः– <u>सेव् व लभ्</u>

1. अहम् पितरम् .... (सेव् – लृट्) <u>सेविष्ये</u>
2. रामः श्यामः' च पितरौ .... (सेव् – लट्) <u>सेवेते</u>
3. नवयुगलम् जीवने सर्वं सुखं .... (लभ्–लङ्) <u>लभेताम्</u>

4. शिष्या: गुरुम् .... (सेव् – लट्) सेवन्ते

5. तौ पुरस्कारान् .... (लभ् – लृट्) लप्स्येते

6. सेवका: स्वामिनं .... (सेव्–लट्) सेवन्ते

धातुरूपाणि – (सेव / लभ्) (लृट / लट् / लङ्)

7. अहं मातरं .... । (सेविष्ये / सेविष्यावहे / सेविष्यामं)

8. देवदत्त: गङ्गदत्त: च मातरं .... । (सेवते/सेवेते/सेवन्ते)

9. तौ पुरस्कारान् पुन: पुन: .... । (लप्स्येते/लप्स्यते/लप्स्यन्ते)

10. यूयं धनं .... । (लभसे/ लभेये/ लभध्वे)

11. आवां फलानि .... । (अलभे / अलभावहि / अलभामहि)

12. माता पितरं .... । (सेवते/सेवेते/सेवन्ते)

13. श्रद्धावन्त ज्ञानं .... । (लभन्ते / लभते / लभेते)

14. सेवका: स्वामिनं .... । (सेवन्ते / सेवेते / सेवते)

15. राजु: जीवने सर्वाणि सुखानि .... । (अलभत / अलभताम् / अलभ:)

16. ये श्रमं कुर्वन्ति ते एव साफल्यं .... । (लप्स्यन्ते / लप्स्ये / लप्स्यते)

17. ता: पुस्तकानि .... । (लभते/लभेते/लभन्ते)

18. पिता पितामहं .... । (असेवताम् / असेवन्त / असेवत)

19. त्वं बालकान् .... । (सेविष्यसे / सेविष्येथे / सेविष्यध्वे)

20. भूमि: सूर्यस्य प्रकाशं .... । (लप्स्यते / लप्स्येते / लप्स्यन्ते)

21. युवां गुरुं .... । (असेवथा: / असेवेथाम् / असेवध्वम्)

अव्यया:

कथम्

1. कच्छप: .... चलति ?

2. सीता .... नृत्यति ?

3. भवान् .... असि ?

4. लता, गीता च .... पठत: ?

5. गजा: .... चलन्ति ?

एवं

1. स: .... चौर: अस्ति।

2. लता .... मम मित्रम् अस्ति।

3. श्याम: .... दुर्व्यहारं करोति।

4. हे ईश्वर ! त्वम् .... मम रक्षक:।

5. रमा दुग्धं .... पिबति।

कुतः

1. त्वम् .... आगच्छसि ?
2. छात्राः .... आगच्छन्ति ?
3. प्रणवः .... आगच्छत् ?
4. पुष्पैः विना उपवनस्य शोभा .... ?
5. सिंहः .... आगच्छति ?

अपि

1. लता .... आपणं गमिष्यति।
2. रामः .... व्याकरणं पठति।
3. सीता .... लतया सह क्रीडति।
4. रामा .... श्लोकान् स्मरणं करोति।
5. गीता .... श्वः लताया सह ग्रामं गमिष्यति।

अद्य

1. .... सोमवासरः अस्ति।
2. .... वृष्टिः भविष्यति।
3. .... अहम् कुरुक्षेत्रनगरे गमिष्यामि।
4. .... मम संस्कृतस्य परीक्षा अस्ति।
5. .... लतायाः जन्मदिवसः अस्ति।

श्वः

1. .... रविवासरः भविष्यति।
2. अहम् .... दिल्लीनगरे गमिष्यामि।
3. .... अहम् विद्यालये गमिष्यामि।
4. .... मम संस्कतृस्य परीक्षा भविष्यति।
5. .... मम मित्रं आपणं गमिष्यति।

ह्यः

1. .... बहस्पतिवासरः आसीत्।
2. .... अत्यधिक वृष्टिः अभवत्।
3. .... तव गृहे कः आगच्छत् ?
4. .... अहम् ग्रामं अगच्छम्।
5. .... लता संस्कतस्य श्लोकाः अस्मरत्।

प्रात:

1. अहम् प्रतिदिनं .... स्नानं करोमि।
2. .... उत्थाय अहम् भ्रमणार्थं गच्छामि।
3. .... उत्थाय अहम् दन्तधावनम् करोमि।
4. अहम् प्रतिदिनम् .... ईश्वरं भजामि।
5. .... अहम् विद्यालयं गच्छामि।

सायम्

1. अहम् .... फलानाम् रसम् पिबामि।
2. अहम्.............................. क्रीडामि।
3. लता .... धावति, खेलति च।
4. अहम् .... पठामि, लिखामि च।
5. मोहन: .... आपणं गमिष्यति।

तर्हि

1. यदि कस्यचित् जनस्य अशुभं चिन्तयति .... सा मानसिकी हिंसा भवति।
2. यदि कठोरभाषणेन कमपि दुखितं करोति, ... सा वाचिकी हिंसा भवति।
3. यदि कस्यापि जीवनस्य हननं करोति .... सा कायिकी हिंसा भवति।
4. यदि मेघा: सन्ति .... वृष्टिं अवश्यमेव भविष्यति।
5. यदि स: व्यायामं करिष्यति .... स: हृष्ट: पुष्ट: च भविष्यति।

अहर्निशम्

1. स: .... पूजां अर्चनां च करोति।
2. लता .... स्व मातु: आज्ञा पालनं करोति।
3. गीता .... पठति।
4. अनुज: .... क्रीडति।
5. श्याम: सोहन: च .... व्यायामं कुरुत:।

अधुना

1. स: .... पठति।
2. लता गीता च .... क्रीडत:।
3. मनु .... भोजनं खादति।
4. इच्छा .... ईश्वरं भजति।
5. रमेश: .... विद्यालये पठति।

उपपविभक्त

कारण व विभक्ति लिखिए –

रुच्

		कारण	विभक्ति
1.	देवेभ्यः भक्तिः रोचते।	रुच्	चतुर्थी
2.	तस्मै बालकाय मिष्ठान्नं रोचते।	रुच्	चतुर्थी
3.	अधुना बालिकायै नृत्यम् रोचते।	रुच्	चतुर्थी
4.	तस्मै छात्रायै पठनम् रोचते।	रुच्	चतुर्थी
5.	सम्भवतः अद्य मह्यम् मोदकम् न रोचते।	रुच्	चतुर्थी

नमः

		विभक्ति	कारण
1.	देवेभ्यः नमः।	चतुर्थी	नमः
2.	ईश्वराय नमः।	चतुर्थी	नमः
3.	पितृभ्याम् नमः।	चतुर्थी	नमः
4.	अहं कथयामि – वरुणः देवाय नमः।	चतुर्थी	नमः
5.	शिवाय नमः।	चतुर्थी	नमः

विश्वस्

		विभक्ति	कारण
1.	माता पुत्रे विश्वसिति।	सप्तमी	विश्वस्
2.	रामः सीतायाम् विश्वसिति	सप्तमी	विश्वस्
3.	अध्यापकः शिष्ये विश्वसिति	सप्तमी	विश्वस्
4.	अध्यापिका छात्रायाम् विश्वसिति।	सप्तमी	विश्वस्
5.	आचार्यः छात्रेषु विश्वसिति।	सप्तमी	विश्वस्

दा (यच्छ)

		विभक्ति	कारण
1.	धनिकः द्ररिद्राय धनं यच्छति।	चतुर्थी	दा (यच्छ)
2.	माता पुत्राय दुग्धं ददाति।	चतुर्थी	दा
3.	पिता बालिकायै पुस्तकानि ददाति।	चतुर्थी	दा
4.	सीता गीतायै रामायणस्य पुस्तकं यच्छति।	चतुर्थी	दा (यच्छ)
5.	नृपः साधवे अन्नं यच्छति।	चतुर्थी	दा (गच्छ)

बहिः

		विभक्ति	कारण
1.	विडालः <u>गृहात्</u> बहिः तिष्ठति।	पञ्चमी	बहिः
2.	भल्लूकः <u>पेटिकाया</u> बहिः निर्गच्छति।	पञ्चमी	बहिः
3.	रामः <u>गृहात्</u> बहिः क्रीडति।	पञ्चमी	बहिः
4.	सीता <u>कक्षायाः</u> बहिः गच्छति।	पञ्चमी	बहिः
5.	<u>ग्रामात्</u> बहिः एका सरिता वहति।	पञ्चमी	बहिः

स्निह्

		विभक्ति	कारण
1.	माता <u>पुत्रे</u> स्निह्यति।	सप्तमी	स्निह्
2.	अध्यापिका <u>छात्रायाम्</u> स्निह्यति।	सप्तमी	स्निह्
3.	सीता <u>रामे</u> स्निह्यति।	सप्तमी	स्निह्
4.	अनुजः <u>मातरि</u> स्निह्यति।	सप्तमी	स्निह्
5.	भक्तः <u>साधौ</u> स्निह्यति।	सप्तमी	स्निह्

संख्याः (51–100)

1. अत्र .... (56) छात्राः सन्ति। (षड्पञ्चाशत्)
2. वाटिकायां .... (65) वृक्षाः सन्ति। (पञ्चषष्टिः)
3. नद्यां .... (99) मत्स्याः सन्ति। (नवनवतिः)
4. .... (82) छात्राः व्यायामं कुर्वन्ति। (द्व्यशीतिः)
5. .... (51) पुरुषाः कोलाहलं कुर्वन्ति। (एकपञ्चाशत्)
6. .... (61) नार्यः जलं आनयन्ति। (एकषष्टिः)
7. .... (83) पुष्पाणि जले विकसन्ति। (त्र्यशीतिः)
8. .... (96) सैनिकाः युद्धं अकुर्वन्। (षण्णवतिः)
9. .... (75) पुरुषाः हलकार्यं कुर्वन्ति। (पञ्चसप्ततिः)
10. .... (90) छात्राः तडागे स्नानं कुर्वन्ति। (नवतिः)
11. .... (92) ज नाः गीतं गायन्ति। (द्विनवतिः)
12. .... (100) श्लोकाः मधुराः आसन्। (शतम्)
13. .... (87) स्त्रियः 'पी-एच.डी.' इत्युपाधिं धारयन्ति। (सप्ताशीतिः)
14. .... (76) ग्रामाः अस्मिन्मण्डले सन्ति। (षड्सप्ततिः)
15. .... (63) वस्त्राणि मलिनानि सन्ति। (त्रिषष्टिः)
16. शोभायाः पार्श्वे .... (78) लेखाः सन्ति। (अष्टसप्ततिः)

17. वने .... (89) व्याघ्रा: विचरन्ति। (नवाशीति: / एकोननवति:)

18. गृहे .... (55) पात्रणि आसन्। (पञ्चपञ्चाशत्)

19. अत्र .... (68) नपुंसका: सन्ति। (अष्टषष्टि:)

20. नदीतीरे .... (80) ब्राह्मणा: वसन्ति। (अशीति:)

21. अहं .... (86) प्रश्नान् स्मरिष्यामि। (षडशीति:)

22. ते जना: .... (94) ग्रन्थान् पठन्तु। (चतुर्णवति:)

कारकाणि

सम्प्रदान – अपादान – अधिकरण

★ सम्प्रदान कारक – चतुर्थी विभक्ति

कर्ता जिसके लिए कोई काम करता है उसे 'सम्प्रदान' कहते है।

यथा – 1. माता पुत्राय वस्त्राणि आनयति।

2. देवदत्त: यज्ञदत्ताय मन्त्रं कथयति।

3. पिता पुत्राय क्रुध्यति।

4. असुरा: देवेभ्य: ईर्ष्यन्ति।

★ अपादान कारक – पञ्चमी विभक्ति

पृथक् होने के योग में अर्थात् अलग होने में जो पदार्थ स्थिर हो उसकी अपादान संज्ञा और उसमें पंचमी विभक्ति होती है।

यथा 1. बालक: ग्रामात् बहि: गच्छति।

2. माता कूपात् जलम् आनयति।

3. छात्रा: विद्यालयात् आगच्छन्ति।

4. विडाल: पेटिकाया: बहि: तिष्ठति।

★ सम्बन्ध कारक – षष्ठी विभक्ति

वाक्य में एक शब्द का दूसरे शब्द के साथ जो सम्बन्ध प्रकट करें। उस सम्बन्ध कारक कहते हैं।

यथा 1. वृक्षस्य अध: मयूर: अस्ति।

2. वृक्षस्य उपरि वानरा: सन्ति।

3. ग्रामस्य समीपं उद्यानं अस्ति।

4. लताया: माता अध्यापिका अस्ति।

★ अधिकरण कारक – सप्तमी विभिक्ति

क्रिया के आधार को 'अधिकरण' कहते है और उसमें सप्तमी विभक्ति होती है।

यथा 1. माता पुत्रे विश्वसिति।

2. अहं नगरे वसामि।

3. कृष्ण: भातरि स्निह्यति।

4. स: संस्कृते निपुण:।

खण्ड-क (अपठित अवबोधनम्)

1. दिए गए अपठित गद्यांश को पढ़कर प्रश्नों के उत्तर दीजिए– 5

एकः बलवान् सिंह आसीत्। सः वनस्य राजा आसीत्। सर्वे पशवः सिंहात् भीताः आसन्। सिंहः प्रतिदिनम् पशून् मारयति स्म। पशुनाम संख्या न्यूनतरा अभवत्। सिंहात् भीताः पशवः गुहासु वसन्ति स्म। एकदा सिंहः बुभुक्षितः आसीत्। सः एकाम् गुहाम् अपश्यत्।

क) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दें) –

1) एकः कः आसीत् ?

2) सिंह ! प्रतिदिनं कान् मारयति स्म ?

ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूर्ण वाक्य में उत्तर दें) –

1) कस्मात् भीताः पशवः गुहासु वसन्ति स्म ?

2) सिंहः काम् अपश्यत् ?

ग) निर्देशानुसार उत्तर दें –

1) वनस्य शब्द में विभक्ति बताएँ

2) आसीत् शब्द में धातु बताएँ।

2. निम्नलिखित पद्यांश को पढ़कर प्रश्नों के उत्तर लिखें।

विदेशेषु धनं विद्या व्यसनेषु धनं मतिः।
परलोके धनं धर्मः शीलं सर्वत्र वै धनम्।।

क) एकपदेन उत्तरत् (एक पद में उत्तर दें) –

1) परलोके धनं किम् अस्ति ?

2) कुत्र धर्न विद्या भवति ?

ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूर्ण वाक्य में उत्तर दें) –

1) व्यसनेषु धनं किम् अस्ति ?

2) शीलं कुत्र वै धनम् अस्ति ?

ग) विदेशेषु में विभक्ति व वचन लिखें।

घ) अव्यय पद छाँटकर लिखें।

3. दिए गए गद्यांश को पढ़कर प्रश्नों के उत्तर लिखो – 5

तीसता नदी सिक्किम प्रदेशस्य जीवनरेखा अस्ति। एषा नदी एतस्य प्रदेशस्य विभाजनं करोति। एतस्मात् कारणात् अत्र ''भूत्तिया' लिप्चास इति जनजाती स्तः। जनाः जीवनयापनाय कृषिकार्यम् कुर्वन्ति। सम्पूर्णे भारते एलायाः सर्वाधिकम् उत्पादनम् अत्र एवं भवति।

क) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दें) –

1) सिक्किम् प्रदेशस्य जीवन रेखा का अस्ति ?

2) सम्पूर्णे भारते कस्याः सर्वाधिकम् उत्पादनम् अत्र एव भवति ?

ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूर्ण वाक्य में उत्तर दें) –

1) तीस्ता कस्य विभाजनम् करोति ?

2) जना: जीवनयापनाय किम् कुर्वन्ति ?

ग) निर्देशानुसार उत्तर दें –

1) 'कुर्वन्ति' पद में धातु का लकार लिखें।

2) दो अव्यय पद छाँटकर लिखें।

★ **अनुच्छेद लेखन' –**

क्रीडाक्षेत्रम्

1) क्रीडाया: क्षेत्रं क्रीडाक्षेत्रं भवति।

2) मम विद्यालये एकं विशालं क्रीडाक्षेत्रं अस्ति।

3) वयम् क्रीडाक्षेत्रे अनेके क्रीडा: क्रीडाम:।

4) मम क्रीडाध्यापका: श्री विरेन्द्र महोदय: श्री राजेशमहोदय: श्री संजय महोदय: श्रीमती राजेश महोदया आदय: सन्ति।

5) मम प्रिया क्रीडा .... अस्ति।

मम विद्यालय:

1) मम विद्यालयस्य नाम दयांनन्द ऐंग्लोवैदिक: विद्यालय: अस्ति।

2) मम विद्यालये एकम् विशालं क्रीडाक्षेत्रं अस्ति।

3) मम विद्यालये पञ्चाशत् यावत् अध्यापका: अध्यापिका: च पाठयन्ति।

4) मम विद्यालये एक: विशाल: पुस्तकालय: अपि अस्ति।

5) मम विद्यालय: कुरुक्षेत्रे प्रसिद्ध: अस्ति।

D.A.V PUBLIC SCHOOL, SECTOR-3, KURUKSHETRA
SUMMER VACATION TASK
SUBJECT - SOCIAL SCIENCE
CLASS - VI

Note : Do all work in Separate Note Book.

1. Fill in the blanks :

i) The ___________________ invented the compass.

ii) The earliest map was made in _______________ BC in mesopotamia.

iii) Small scale maps are those maps which show ________________ with less details.

iv) _______________ is the stage of human development.

v) The granary was the store house for ______________

vi) The united states of America woman got the right to vote in ______________.

vii) ________________ is a from of government chosen by the people.

viii) Conflicting interests lead to ________________.

2. Draw conventional symbols :

1) River : 2) Dam :

3) Temple : 4) Bridge :

5) Church : 6) Roads :

7) Spring :

3. Invention of wheel was no doubt one of the greatest achievements of the early man. Prepare a list of equipments or appliances to show the wide spread use of wheel in various fields of our life today.

4. Prepare five clay seals using potter's clay by engraving or carving on them - an animal, a flower, a tree and sun.

5. Make the tools of early man. (Draw and cut paste)

6. Answer the following questions :

i) What is cartography?

ii) Who are cartographers?

iii) What is a sketch?

iv) Define scale?

v) What is democracy?

vi) What is an universal Adult franchise?

vii) Write two advantages of a map.

viii) List the occupation of Indus valley people.

ix) What are the limitations of a globe?

x) Explain the town planning system of Indus people.

7. A family history is an emotional subject for every individual. Write about your ancestors and paste their photographs to make a beautiful collage.

8. Case study

Herodotus, a greek Historian who lived in the fifth century (484 BC-452BC) is referred to as "The father of History". He was the first historian who systematically collected his material and arranged them in a chronological order. His book 'The Histories' is a masterpiece. From his book we learn about his times, its art and culture. The word History got its modern meaning from this book.

On the basis of your under standing and knowledge, find out the answers of following questions.

i) Who was known as the 'father of History'?

ii) From where the History got its modern meaning?

iii) How is the study of history important to us?

iv) What are the Various sources of history?

9. Make a beautiful poster with warli Art on A4Sheet.

10. Collect the information about following revolutions and make a reports :

Blue Revolution	Yellow Revolution
Green Revolution	White Revolution